

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

Никос Чаусидис

This article introduces new perspectives on the Slavic pagan god Dažbog (or Dajbog/Dabog) on the basis of medieval historical sources, folk traditions, linguistic analyses and artistic depictions on archeological objects. Special attention is focused on remarks concerning Svarog and Dažbog in the Slavic translation of the "World Chronicle" (Hronografija) of Ioannes Malalas. Thus this article contributes to discussions concerning Svarog published by the same author in previous issues of this journal.

Во првиот број на ова списание, публикувавме статија во која презедовме истражување на карактерот на богот Сварог, базирано врз интердисциплинарни согледувања, со посебен акцент на неговите ликовни претстави.¹ Во овие истражувања важно место му посветивме на наводот за Сварог (и за други божества) во словенскиот превод на »Хрониката на светот« од Јован Малала. Нашите истражувања на оваа тема продолжија и по публикувањето на овој труд. Овој пат акцентот го насочивме на дуалистичките елементи во словенската паганска религија и на нивните релации со иранското духовно јадро и со неговите доцноантички и средновековни манифестации (манихејството и богумилството).² Како резултат на овие истражувања се појавија и нови согледувања за карактерот на словенските богови, наведени во преводот на Малалината хроника. Во таа смисла особено се истакнуваат нашите заклучоци за Даждбог кои во значителна мера се разликуваат од оние што поплатно ги искажавме во наведената статија. Во таа смисла се решивме, овие нови согледувања да ги публикуваме во истово ова списание, како дополнување на статијата од претпрошлиот број.

Во нашето претходно истражувања, во контекст на постојните тези и на сопствените согледувања (пред се според фактите наведени во »Хрониката«) ги предложивме следните функции и домени на Сварог:

- Цар т.е. владетел на глобални сфери (вселена, човештво)

- Репрезент на митолошки сфатениот ран т.е. првичен период од егзистенцијата на вселената или човештвото

¹ Н. Чаусидис, *Словенските пантеони во ликовниот медиум: Сварог*, *Studia mythologica Slavica*, 1, 1998, 75-92.

² Н. Чаусидис, *Дуализмот во религиите на почвата на Македонија*, реферат од научниот собир »Историјата на идеите на почвата на Македонија«, Скопје (МАНУ), 1999 (во печат); N. Čausidis, *The Manicheic interpretation of the Roman Monuments of "Kavadarci Group"*, *Macedonian Heritage*, 11, Skopje, 1999, 3 - 77.

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

- Родител на боговите
- Оснивач и покровител на семејството
- Покровителство и други врски со огнот, металургијата, сонцето и особено со небото

- Карактер на главен - врховен, па дури и единствен (во вистинска смисла на зборот) бог

- Карактер на творец на вселената и на некои конкретни елементи и категории (сонце, оган, металургија, закон, семејство)³

При тоа, тргнувајќи од содржината на наводот во »Хрониката«, се определивме за постојните ставови според кои:

- Сонцето-Цар е син на Сварог

- Дажбог е истоветен со Сонцето - Цар, синот сварогов.

Нашите нови согледувања се однесуваат само на последниот од наведените заклучоци и според нив:

- Дажбог е син на Сварог

- Но, тој не е истоветен со теонимот Сонце - Цар, кој е, очевидно име на другиот сварогов син

Дополнувањата за карактерот на Дажбог што ги изложуваме во оваа статија, не само што не ги допираат и пореметуваат погоре прикажаните функции на Сварог, туку обратно - уште повеќе ги зацврстуваат.

- Дажбог во словенскиот превод на »Хрониката на светот« од Јован Малала

Словенскиот превод на »Хрониката на светот« од Јован Малала е едно од ретките средновековни книжевни дела во кои, покрај имињата на паганословенски божества се наведува и нивниот карактер и функции. Токму поради тоа, овој извор постојано предизвикува внимание кај истражувачите на словенската култура и особено на нивната паганска религија и митологија. Станува збор за делот во кој се презентира митологизирано историско предание за владеењето на древниот бог, неговите заслуги за човечкиот род и процесот на пренесување на овие функции на друго божество кое има карактер на негов наследник. Современите истражувачи, сметаат дека пасусот со паганословенските божества претставува дополнителна интерполација (настаната најдоцна во 12. век), чиј автор припаѓал на јужно-словенскиот јазички ареал. Искажани се ставови дека тој, медитеранските антички божества од грчкиот оригинал ги прилагодил на словенската средина, заменувајќи ги со ликовите од пагано-словенската митологија. Така, најпрво се спомнува царствувањето на Сварог (поистоветен со Феост т.е. Хефест) и неговите заслуги за човештвото, а потоа се наведува дека по него царствувал Сонце - Цар, син сварогов односно Дажбог (поистоветен со Аполон).⁴

³ Н. Чаусидис, *Словенските пантеони ...* 84 - 86.

⁴ Детално за овој извор: *H. Lovmianski, Religija Slovena*, 1996 (српскохрватски превод на оригиналот: *H. Lowmiański, Religia Słowian i jej upadek - VI-XII v.*), 71-75. За нашите претходни согледувања на овој извор: Н. Чаусидис, *Словенските пантеони ...*, 82 и натаму.

Еве ги клучните делови на пасусот од словенскиот превод на хрониката на Јован Малала (Ипатјевска летопис - 1114 година):

"(...) поча цѣсарьствовати (...) по немь Феоста, иже и Сварога (во оригиналот стои: Саварога, Зварога) нарекоша Бг҃упѣтяне. (...) въ время цѣсарьства его, спадоша клѣщѣ съ небесе, и нача ковати оружье, преже во того палицами и каменнемь бивахуся. Тѣже Феоста законъ устави женамъ за единъ мужь посагати и ходити говѣюци (...) и устави единому мужю едину жену имѣти и женѣ за единъ мужь посагати; аще ли кѣто переступитъ, да въвергуть и въ печь огннѣ. Сего ради прозѣваша и Сварогѣмь, и блажиша и Бг҃упѣтяне. И по семь цѣсарьствова сынъ его, именемь Стѣльнице, егоже наричють Дажьвогъ ... Стѣльнице цѣсарь, сынъ Свароговъ, еже естъ Дажьвогъ, вѣ мужь сильнѣ; (...) не хотя отца своего закона расыпати, Сварожа (...)"⁵

Овој пасус предизвикал скепса и несогласувања меѓу истражувачите на словенската религија, книжевност и лингвистика, најмногу поради наводот во кој богот Дажбог се поистоветува со сонцето. Поттик за тоа не можеа да бидат другите историски извори во кои се појавува името на овој бог, затоа што во ниту еден од нив не се експлицитно наведени податоци кои би ја оспориле врската на ова божество со искажаниот епитет »Сонце - цар«. Обратно, според поедини истражувачи, во некои од нив таа врска е имплицитно присутна.

1) Во »Повесть временных лет« (980 г.), покрај останатите идоли, подигнати во киевскиот храм на Владимир, се спомнува и името на Дажбог, без никакви други епитети или информации. Фактот што единствено меѓу Хорс и Дажбог не стои сврзникот »и«, некои истражувачи го објаснуваат како взаемна релација меѓу двата теонима (Дажбог како епитет на Хорс), што од своја страна се зема како потврда на соларниот карактер на Дажбог (Дажбог = Хорс; Хорс = сонце; Дажбог = сонце).⁶ Се разбира, отсуството на сврзникот »и« може да се должи и на други причини.

2) Аргументи за релацијата меѓу Дажбог и сонцето има и во едно **дополнување на »Повесть временных лет«** каде се наведува дека во време на Дажбог, лунарното броење на времето било заменето со соларен календар.⁷ Но присуството на Дажбог во овој навод би можело да се протолкува и на друг начин, во врска со *epochata* што овој бог ја означува (токму во контекстот присутен и во Хрониката на Малала), што не мора нужно да го подразбира и неговиот соларен карактер.

3) Во »Слово о полку Игореве«, во два наврати, Русите се наведуваат под епитетот Дажбогови внуци (»погыбашеть жизнь Дажбожья внука«; »въстала обида въ силахъ Дажьбожья внука«) од што не можат да се извлечат заклучоци ни за, ниту против соларниот карактер на овој бог.⁸ Врз основа на нив, може да се заклучи дека

⁵ Цитати и толкувања: V. J. Mansikka, *Die Religion der Ostslaven, Helsinki*, 1922., 66-68; В. В. Иванов, В. Н. Топоров, *Сварог*, во: Славянская мифология (Энциклопедический словарь), Москва, 1995, 348, 349; Б. А. Рыбаков, *Язычество древних Славян*, Москва, 1981, 9, 10.

⁶ Н. Lovtjanski, н.д., 93; В. В. Иванов, В. Н. Топоров, *Дажьбог*, ин: Славянская мифология (Энциклопедический словарь), Москва, 1995, 153; В. Н. Топоров, *Об иранском элементе в русской духовной культуре*, Славянский и балканский фольклор (Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы), Москва, 1989, 39.

⁷ Б. А. Рыбаков, *Язычество древней Руси*, Москва, 1987, 441, 442.

⁸ За овие извори и некои нивни толкувања: В. В. Иванов В. Н. Топоров, *Дажьбог ...*, 153, 154.

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

Дажбог носи и обележје на бог - предок - родоначалник т.е. покровител на рускиот етнос. На ова укажуваат и некои други факти:

-Како последица на ваквиот родоначалнички карактер на овој бог, можат да се сметаат сопствените имиња од типот »Дажбогович«, наведени во една украинска грамота од 14 век.

-Во една украинска народна песна, Дажбог е претставен како покровител на свадба, кој на изгрејсонце го дочекува кнезот - младоженец.⁹

-Во »Слово о полку Игореве«, Бојан е претставен како внук на Велес, од што, сметаме, може да следи дека Велес е предок на Бојан и по родовско-етничка линија а не само по линија на покровителство над музичарите и жреците.¹⁰ Со оваа функција на предок - родоначалник се наметнува релацијата »Дажбог - предок; Велес - предок; Дажбог = Велес«. Имајќи го предвид несомнениот хтонски карактер на Велес, ова својство се фаворизира и кај источнословенскиот Дажбог, со што тој се доближува до јужнословенскиот Дајбог кој носи јасни хтонски обележја. Можеби токму на оваа релација се должи отсуството на Велес во киевскиот пантеон на Владимир, каде хтонскиот бог можел да биде застапен преку Дажбог, во функција на аналогон или епитет на Волос / Велес.

Познати се и други средновековни наводи за Дажбог кои не презентираат аргументи за неговиот карактер и функции.¹¹

Дажбог во балканските фолклорни традиции

Главната причина за критичкиот однос кон пасусот од словенскиот превод на »Хрониката« доаѓаат од балканските, поточно српските, фолклорни традиции, врзани за митски ликови со имиња соодветни на Дажбог. Станува збор за Дабог, Дајбог и Даба.

а) Приказни за Дабог од Мачва

Во едната од овие приказни се говори следното:

"Bio Dabog Car na zemlji, a Gospod Bog na nebesima. Pa se pogode: grešne duše ljudi da idu Dabogu, a pravedne duše Gospodu Bogu na nebesa. To je tako dugo trajalo, dok se Gospodu Bogu ražali što Dabog mnogo preko mere duše proždire, pa stane misliti kako bi silu Dabogovu ukrotio".

Натаму се раскажува како на Богот му се раѓа син, кој отишол, да го бара од Дабог она што му припаѓало како наследство од татко му.

Дабог "od teške jarosti zine da mu se jedna viličeta vukla po zemlji, a drugom u nebo dodirao, ne bi li i sina Božjeg proždro. Ali mu sin Božji ne dade ni danuti, nego ga udari kopljem u donju vilicu i uspravi koplje, te mu se i gornja vilica na koplje nabode. I kako je onda sin Božji kopljem vilice razvalio, tako stoji i danas, i stajaše veki amin. A sve grešne duše što ih je Dabog od pamtiveka proždro, pokuljaju iz usta i odu sa sinom Gospoda Boga na nebesa".¹²

⁹ За овој и претходниот факт: В. В. Иванов, В. Н. Топоров, *Сварог ...*, 153,154.

¹⁰ За изворот и некои толкувања: Б. А. Рыбаков, *Яз. др. Славян*, 431; В. В. Иванов В. Н. Топоров, *Исследования в области славянских древностей*, Москва, 1974, 65,66.

¹¹ V.J. Mansikka, н.д., 175, 178-179.

б) Преданија за »Сребрениот цар«

Втората група фолклорни традиции ја сочинуваат неколку српски преданија, запишани од разни автори во разво време кои се однесуваат на »Сребрениот цар« претставен како заштитник на рудниците (во сите случаи се работи за рудникот Кучајна). Прикажан е како антропоморфен лик чие цело тело или барем главата се од сребро. Сребрениот цар, на рударите им дава руда во изобилие, но кога тие се обиделе и него со сила да го извадат од рудникот, тој ги повикал ближните реки во рудникот и ги потопил сите рудари. На врската меѓу овој и претходниот лик укажува фактот што, според овие преданија, ридот во кој живеел овој цар го носело името Дајбог.¹³

в) Традиции за Даба

Третата целина ја сочинуваат фолклорните традиции врзани за ликот Даба т.е. Дабо, најчесто со епитетот Хроми Даба, кој се јавува во функција на хипокорисник за ѓавол, односно како име за главниот ѓавол.¹⁴

г) Други остатоци во фолклорот

Собирачите на балканското народно творештво во минатиот век публикувале народни песни и други устни форми во кои се појавува ликот на »Дажбог« и на »Дажни Бог«.¹⁵ Без разлика на тоа што науката изразува сомневања во нивната автентичност, тие се појавуваат како граѓа и во некои современи научни дела.¹⁶ Во ова истражување не ги вклучуваме не затоа што а priori ги третираме како неавтентични, туку бидејќи сметаме дека на тоа нужно треба да му претходи сложена постапка за докажување на нивната припадност на изворната народна култура. Тој обид ќе го преземеме во нашите идни истражувања.

Во прикажаните три групи на фолклорни примери се евидентни две компоненти:

¹² Цитат според: В. Чајкановиќ, *О српском врховном богу*, Београд, 1941, 93,94 (приказната е изворно објавена во: Вила 2, 1866, 642). Авторот наведува уште една слична приказна, собрана од истото место и истиот собирач (објавена во Вила 3, 1867, 655); Во некои босански варијанта на оваа приказна, на местото на Дабог се појавува Св. Архангел, како наследник на старинскиот бог на мртвите (Š. Kulišić, *Dabog i nebesni bog u svjetlu novijih istraživanja*, Traditiones, 5-6 (1976-77), Ljubljana, 1979, 204; *Српски митолошки речник*, Београд, 1970, 101).

¹³ Податоци според В. Чајкановиќ, (н.д., 95, 96), каде што е наведена и изворната литература. За релацијата Дајбог - ѓавол - металургија: Š. Kulišić, *Dabog ...*, 204.

¹⁴ В. Чајкановиќ, н.д., 96; Српски. мит. речник, 101; А. Лома, *Древние славянские божества у сербов*, Живая старина, 1998 /1, Москва, 3.

¹⁵ »Дажни Бог« кај С. И. Верковичъ, *Веда Слованахъ*, С. Петербургъ, 1881; и »Дажбог« кај М. С. Милојевиќ, *Песме и обичаји укупног народа српског - обредне песме*, Београд, 1869.

¹⁶ S. Petrović, *Mitologija kultura civilizacija*, Beograd, 1995, 375-377.

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

- Јасен дуалистички митолошки концепт во кој се јавуваат ликови ставени во позиција на опоненти, така што уште В. Чајкановиќ и В. Јагиќ, нивната предлошка ја виделе во иранскиот или поконкретно манихејскиот дуализам.¹⁷

- Во сите три групи, Дајбог (т.е. Дабог и Дабо) има јасни обележја на хтонски митски лик со функции на покровител на подземјето, на смртта и на покојниците и со обележје на зло суштество. Чајкановиќ заклучува дека во српските народни приказни и преданија, Дајбог е »најголем противник Божји«, кој и според известувачите »Боже прости, био силан као Господ Бог на небесима«.¹⁸

Територијата на која се евидентирани традициите за Дабог т.е. »Сребрениот цар« (Дајбог) е српскиот дел на течението на Сава и Дунав. За распространетоста на овие традиции во минатите епохи говори и топонимот Даубок, регистриран на територијата на Бачка во средниот век.¹⁹ Традициите за Даба се многу пошироко распространети.

Релации и согледувања

Овие два комплекса податоци за Дајбог ги поделиле истражувачите во три групи:

а) Оние кои, сметајќи го како најрелевантен наводот од »Хрониката« на Малала, и другите наведени извори, Дајбог го сметаат за соларен бог.²⁰

б) Оние кои, овој навод го отфрлаат како неточен, при што ги сметаат за автентични и точни фолклорните примери, според кои Дајбог е хтонски бог.²¹

в) Оние кои не се стриктно определени ниту за една од двете опции, при што акцентот го ставаат на некои други функции на Дајбог (особено на карактерот »деус датор«) или прават компромис меѓу двете теории.²²

Релациите меѓу приказните од Мачва и наводот од »Хрониката« се очевидни. Освен името Дајбог (т.е. Дајбог или Дабог), во обата случаи се јавува и неговиот татко (во хрониката Сварог, а во приказните »Господ Бог на небото«),²³ како и функцијата наследник, која што во обата случаи ја носи неговиот син. Во наведената приказна тоа е безимениот син на Господ Бог (со обележја на јунак) кој се бори со Дабог, додека во »Хрониката« - самиот Дајбог (»Сонцето цар, синот сварогов

¹⁷ В Чајкановиќ, н.д., 93 - 97; S. Petrović, н.д., 375; понови истражувања на овие преданија и на Дајбог: А. Лома, н.д., 3; Д. Драгојловиќ, В. Стојчевска-Антиќ, *Митологомена ма средновековната кирилска писменост*, Скопје, 1990, 57-61.

¹⁸ В Чајкановиќ, н.д., 93.

¹⁹ А. Лома, н.д., 3.

²⁰ На пример: Б. А. Рыбаков, *Яз. древ. Славян*, 432 - 434; Б. А. Рыбаков *Яз. древ. Руси*, 430 - 442; Н. Lovtjanski, н.д., 75, 90, 93; В. В. Иванов, В. Н. Топоров, *Дажьбог ...*, 153,154; В. Н. Топоров, *Об Иранском ...*, 38 - 43;

²¹ Пред се: В. Чајкановиќ, н.д., 93-97; А. Лома, н.д., 3; Š. Kulišić, *Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja, posebno balkanoloških*, Sarajevo, 1979, 161-162; Š. Kulišić, *Dabog ...*, 203 - 209 (со акцент на лунарниот карактер на богот).

²² На пример: А. Гейшор, *Митология на славяните*, (превод на оригиналот: А. Gieysztor, *Mitologia Słowian*), София, 1986, 154-155; Д. Драгојловиќ и В. Антиќ, (н.д., 57-58).

²³ За врските меѓу Сварог и небото: Н. Чаусидис, *Словенските панетони...*, 79, 80, 86, 87.

односно Дажбог»). Како што веќе рековме, во овој последен детаљ се крие основната разлика и клучниот проблем.

Хтонското значење на Дажбог го изкажаа или прифатија не мал број истражувачи. Но, во таквото толкување, тие не го вклопуваат наводот од словенскиот превод на »Хрониката«, туку го игнорираат и отфрлаат без особени коментари, сметајќи го како погрешен, неавтентичен и како литерарна компилација или фикција.²⁴ Нашиот придонес го гледаме токму во пристапот преку кој, во »хтонската теза за Дажбог« би можел да се вклопи и овој навод.

Сметаме дека ваквото поврзување на средновековниот книжевен текст и на фолклорните традиции може да се оствари преку примената на дуалистичкиот концепт, за што како поттик секако не може да ни послужи пасусот од »Хрониката«, во кој не се видливи никакви дуалистички елементи, туку мачванските приказни за Дажбог, во кои тие се сосем евидентни.²⁵ Овој концепт всушност го воведовме и го применивме уште во нашата претходна статија, при истражувањето на карактерот на Сварог во »Хрониката«, каде како матрица го употребивме митот за З'рван. При тоа релациите се покажаа не само на содржинско ниво туку и на ниво на теонимите (Сварог - Зварог - Зварун - З'рван).²⁶ Но, во овој извор немавме поттик, овој концепт доследно и докрај да го примениме и на Дажбог. Тоа го правиме во оваа пригода, поттикнати од наведените фолклорни традиции.

Ја претставуваме најпрво нашата дуалистичка парадигма - митот за З'рван:

Во иранските религиски традиции, почнувајќи од најраните авестијски химни, па преку маздаизмот и зороастризмот, се до манихејството и неговите средновековни манифестации се провлекува ликот на З'рван (Зерван, Зурван) кој носи обележја на апсолутен и исконски господар и творец на космосот, поистоветен со него, со небото и со бесконечното време. Според митовите, З'рван посакал да му се роди син (Ахурамазда / Ормазд), но поради неговиот сомнеж во ползата од овој чин, во него ќе се зачне, а заедно со Ормазд ќе се породи и Ахриман - лик со одвратен изглед и склон кон злото. Ахриман ќе се изроди прв, така што ќе ја раскине утробата на таткото, излегувајќи директно од неговиот стомак т.е. градите. Поради тоа што е првороден, З'рван ќе мора нему да му ја отстапи власта над светот, но во траење од само 90 000 години, после што ќе настапи времето на Ормазд.²⁷

Наводот од »Хрониката«, согледан во контекст на фолклорните и на оваа иранска парадигма, покажува една разлика - во него се наведени само два, а не три лика. Но, ако се избројат имињата и епитетите, ќе се покаже дека, покрај таткото

²⁴ Во оваа смисла поголемо внимание му обраќа А. Лома (н.д., 3) кој смета дека релацијата меѓу Дажбог и сонцето, во наводот од »Хрониката« се должи на неговото поседништво на овој космички елемент од што произлегува значењето на сонцето како симбол на универзалната власт.

²⁵ На овој приод всушност сугерирале Чајкановиќ и Јагич, кои сметале дека праобразецот на овие приказни треба да се бара веројатно во иранските дуалистички скаски кои преку богумилските традиции доспеале на Балканот.

²⁶ Н Чаусидис, *Словенските панетони...*, 80.

²⁷ За овој мит: М. А. Дандамаев, В. Г. Луконин, *Культура и економика древнего Ирана*, Москва, 1980, 66, 68; З. А. Грантовский, *Зерван*, во: *Мифы народов мира*, Москва, 1980; М. Brandt, *Izvor i zla*, Zagreb, 1989, 414, 467. Иранската верзија на овој мит, на Балканот била позната уште во антиката - на пример, кај Еудемие од Родос (4. век пне), а преку филозофско - книжевните дела е пренесувана се до средниот век - на пример кај Дамаскиос во 6. век. (М. Brandt, н.д., 467).

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

т.е. Сварог, всушност се спомнати уште две имиња - Сонце - цар и Даждбог. Ни се чини дека во овој дел од наводот се поткраднала грешка, недоследност или намерна преправка, при што дошло до поистоветување на Даждбог и епитетот (според нас ликот) Сонце - цар.

Сметаме дека во изворната парадигма, Сварог имал два сина, опозициони по космолошката сфера и елементите што ги застапувале:

- Даждбог како застапник на земјата и злото
- Сонце-цар како застапник на сонцето (можеби и светлината) и на позитивните начела.

Во прилог на врската »Сонце« како син на Сварог оди и постоењето на словенскиот теоним Сварожич (патронимска форма од Сварог), кој современата наука, врз основа на други средновековни и фолклорни извори, го става во релација со сонцето и огнот.²⁸

Еве како схематски изгледа оваа релација, односно предложената реконструкцијата што од неа следи:

Зрван Ахурамазда / Ормазд : Ахриман	Сварог Сонце-Цар / Сварожич : Даждбог
---	---

Доколку оваа реконструкција на митските ликови од »Хрониката« се прифати како можна, се наметнуваат неколку причини кои можеле да доведат до пореметување на нивниот изворен карактер и структура:

1. До словенскиот преведувач (т.е. приредувачот) доспеала неавтентична, секундарна т.е. »оштетена« верзија на митот

2. До словенскиот преведувач (т.е. приредувачот) доспеала предложената (изворна) верзија на митот, но тој не го навел во автентична форма поради три можни причини:

- за да ја прилагоди на структурата што ја преведувал или културниот контекст на кој припаѓал
- поради тоа што не ја разбрал во изворниот контекст
- затоа што не сакал или не смеел да ја наведе автентично, поради еретичкиот дуализам содржан во неа

3. Преведувачот (т.е. приредувачот) го превел (т.е. го навел) текстот во формата што ја предлагаме, при што грешката или намерното преправање се случиле во подоцнежните преписи на делото.

Кога и како наведената иранска предлошка можела да доспее во словенската култура?

Ова прашање е во директна врска со прашањето за потеклото на дуалистичките религиски обележја во словенската култура, кое пак, од своја страна, како научен проблем зад себе има долга традиција. Имено, уште во 19. и првите децении на 20. век, во науката се појавиле сериозни научни теории во кои се акцентирало

²⁸За односите Сварог како татко - небо - светлина и Сварожич како син - сонце - оган: Н. Чаусидис, *Словенските паитеони ...*, 84; Н. Lovmјanski, н.д., 75,76.

влијанието на одделни источни култури и популации во етногенезата на Словените и во конституирањето на нивната култура (конкретно: јазик, религија и митологија). Биле образложени и теории за уделот на Скитите, Сарматите или воопшто на иранојазичните популации во оформувањето на словенската паганска религија и митологија. Кон средината на векот, превладеал начелен негативен став во однос на овие теории, кој последниве децении очевидно губи здив. Реактуелизацијата на старите теории се базира врз нови и далеку посилни аргументи кои ја потврдуваат важноста на наведените источни етно-културни компоненти. Повикувајќи се на историските известувања и на археолошките наоди, авторите на овие истражувања истакнуваат тези за вградувањето на некои конкретни (по потекло несловенски) популации од словенското соседство (Сармати, Алани и особено Анти, па и Срби и Хрвати) во словенскиот етно-културен комплекс, проследено, од една страна, со прифаќање на словенскиот јазик и идентитет, но од друга, со вложување во него на својата мошне богата и развиена култура (елементи на јазикот, религијата, митологијата итн.).²⁹

Може да се заклучи дека, според овие теории, дуалистичкиот религиски концепт, па оттука и конкретно - употребената дуалистичка матрица за З'рван, во словенската (или конкретно јужнословенската) паганска религија се нашла како резултат на органското проткајување на религиските традиции од комплексот на иранојазичните популации со изворниот словенски супстрат.

Да ги наведеме сега по хронолошки ред сите теоретски можни фази во кои можело да се оствари ова влијание:³⁰

1) Втора половина на II - почеток на I мил пне. : Релација на некој пред-словенски супстрат со духовната култура на одредени претставници на индо-иранскиот комплекс³¹ (традиции сродни на Авестијскиот и Ведскиот митолошко-религијски систем), од која во историската епоха ќе се генерираат најеклатантните

²⁹ Оваа теорија, покрај другите ја застапувале Л. Нидерле и А. И. Соболевскиц. За нивните теории и за историјата на овој научен проблем: В. В. Седов, *Очерки по археологији Славян*, Москва, 1994, 3 - 48. Во оваа група спаѓа и Z. Vinski, (*Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata*, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija - vol XXVI-XXVII, 1993-1994, Zagreb, 1994, 77 - 80); Денес, особено ја акцентираат Б. А. Рыбаков, (*Яз. древ. Руси*, 8 - 72); В. В. Седов (н. д.); А. Лома (*Неки славистички аспекти српске етногенезе*, Зборник Матице српске за славистику, 43, Београд, 1993, 120 - 122); А. Pleterski, (*Model etnozeze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav*, Zgodovinski časopis, 49, Ljubljana, 1995, 550, 551); Н. Чаусидис (*Дијакрониското компарирање на религиските и етно-културните процеси на почвата на Македонија*, во: Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на почвата на Република Македонија, Скопје, 1996, 256 - 257). За историјата на овие истражувања во сферата на религијата: Д. М. Дудко, *Иранские элемент в славянском язычестве (история изучения)*, во: Археология славянского юго-востока, Воронеж, 1991, 3 - 10; В. Н. Топоров, *Об иранском ...*, 23-60; од постарите дела: I. Pilar, О dualizmu u vjeri starih Slovjena, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Zagreb, 1931.

³⁰ Истата табела би можела да се однесува и на Сварог (спореди Н. Чаусидис. *Словенските пантеони ...*, 88).

³¹ Можеби одредени групации на Саките т.е. Скитите со кои се става во релација генезата на Авестата па и Зороастризмот (В. И. Абаев, *Два зороастризма в Иране*, Вестник древней истории, 1990 / 4, Москва, 203, 204). Со оглед на подоцнежната егзистенција на овој супстрат на територијата на која се формирале идните Словени, станува веројатно влијанието на ова исто јадро врз некој предсловенски или протословенски слој.

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

манифестации на дуалистичкиот религиски концепт (маздаизмот и зороастризмот).

2) Средина - втора половина на I милениум пне: Учество на религијата на северозападната гранка на иранојазичните народи (Скити, Сармати ...) во оформувањето на духовната култура на пред-словенскиот или прото-словенски супстрат. Не е исклучена можноста за контакти и со некои директни или изведени форми на маздаизмот и зороастризмот.

3) Прва половина на I милениум н.е. (до големите преселби):

Можни директни или посредни културни влијанија од Сасанидска Персија во која, во втората половина на 3. век се проширило манихејството. Продолжување на процесите од претходната фаза, во контекст на новопојавените популации од иранска или друга етно-културна провениенција (учество на несловенските популации - Аланите и особено на Антите, во словенската етногенеза и конституирањето на словенската религија и митологија).

4) V - VII век н.е. : Не е исклучена можноста, Словените во овој период, (пред или во текот на преселбите), во својата стара татковина да доживеале прв контакт со манихејската доктрина или со некоја од неа изведена варијанта (павликијанство, масалијанство ...) преку кои во нив се нашла или била само освежена митската структура типична за З'рван.

5) IX-XV век. н.е. Влијание на богумилството, прифатено и практикувано на Балканот од страна на Јужните Словени.³²

Проследувањето на културно-исторските и гео-политичките констелации во кои се зачнало и оформувало пагано-словенското духовно јадро, упатува на зачлукот дека ниту дуализмот, па оттука ни спомнатата митолошка матрица, не можела во него да се најде како последица на еден единствен настан или некакво конкретно влијание, остварено во одреден историски момент, туку како продукт на бројни, односно перманентни, процеси на трансмисија на дуалистичкиот концепт кои всушност имале карактер на континуиран историски процес.³³ Во контекст на тоа би следело дека и словенската варијанта на прастариот дуалистички мит од преводот на »Хрониката« на Малала не е само плод на досетливоста на нејзиниот словенски преведувач односно приредувач, туку резултат на органски проткајувања на словенското и иранското духовно јадро кои можеле да се случуваат во било која или во повеќето од фазите на приложената хронолошка листа.

Овие нови согледувања го актуализираат и прашањето дали наведениот мит за З'рван можел да биде предлошка на истиот пасус и во оригиналното дело на Малала, без разлика што во него се воведени теоними од старогрчката митологија. Ова добива во значење ако се земе предвид веќе наведениот факт (види фуснота 27) дека овој мит бил добро познат во Медитеранот и тоа од претставниците на класичната хеленска филозофија, па се до нивните византиски следбеници, при

³²Во последните две фази би можеле да се вклопат тезите на Јагиќ и Чајкановиќ за ирано-дуалистичката генеза на Мачванските приказни и нивната релација со богумилството. Ова теза ја поддржуваат и А. Лома, (н.д.,3) и Д. Драгојловиќ и В. Антиќ, (н.д., 58,59); Детално за релациите меѓу словенското паганство и богумилството и за евентуалната генеза на ова учење уште во Прицрноморјето, пред доселувањето на Словените на Балканот: Н. Чаусидис, *Дуализмот ...*

³³За ова нешто подетално: Н. Чаусидис, *Дуализмот ...*

1

2

3

Т. I

1. Небесен бог (Сварог), метална плочка, Велестино, Тесалија
2. З'рван, детал од метална апликација, Луристан, Иран

што не мало значење има фактот што и самиот Малала бил по потекло од Сирија - подрачје сосем блиску до татковината на овој мит.³⁴

Сметаме дека прикажаните согледувања придонесуваат за зацврстувањето на тезата за хтонскиот карактер на Дажбог во »Хрониката« на Малала и пошироко во јужнословенскиот културен ареал. Но, со оглед на веќе наведените извори и толкувања, би било погрешно, овие заклучоци едноставно да се аплицираат и на источнословенските традиции што се однесуваат на Дажбог, односно глобално на

³⁴ За Јован Малала и неговата »Хроника«: Н. Lovmjanski, н.д., 71.

Дажбог во хрониката на Малала и неговите релации со други средновековни и фолклорни извори

сиот словенски етно-културен комплекс. Оттука се наметнува едно прашање кое што го поставуваме како наслов на следното поглавје.

**Можни ли се два Дажбога:
јужнословенски - хтонски и источнословенски - соларен?**

Оваа навистина необична констатација е имплицитно или експлицитно присутна кај неколку од досегашните истражувачи. Покрај двосмислените средновековни извори, во прилог донекаде и одат и источнословенските фолклорни традиции за Дажбог (народни песни) во кои наместо со хтонски обележја, овој лик е поврзан со дневниот и годишниот циклус на сонцето (со изгревот на сонцето и со заклучувањето на зимата и отклучувањето на летото).³⁵ Но, дури и овие, навидум експлицитни докази за соларниот карактер на источнословенскиот Дажбог можат да се ставаат под прашање, ако се земе предвид дека дневниот и годишниот циклус на сонцето (особено отклучувањето на пролетта) не мораат да го водат соларните туку и други (вклучително и хтонски) божества.

Некои автори сметаат дека дихотомијата на соларниот карактер на Дажбог од источнословенските средновековни извори и на хтонскиот карактер на Дајбог - Дабог - Дабо од српските фолклорни традиции е производ на специфичниот историски развој во кој навлегла словенската паганска религија по преселбата т.е. расчленувањето на Источните и Јужните Словени. Тие го акцентираат и уделот на старобалканските и на малоазиските традиции (дури и на конкретни божества со слично име) во оформувањето на ликот на Дајбог - Дабог - Дабо.³⁶ Во овој старобалкански супстрат би можеле да се бараат и евентуалните компоненти кои довеле до превагнување на хтонските обележја на овој митски лик.

Врз основа на етимолошкото толкување на теонимот Дажбог, истражувачите дошле до заклучокот дека едно од суштествените обележја на овој бог била функцијата деус датор. Се смета дека овој сложен теоним носи значење на »оној кој дава богатство, среќа«, па дури и како своевиден превод на иранското бага во значење на »оној кој дава т.е. распределува«. ³⁷ Како еден од доказите во прилог на овие толкувања се зема сентенцијата »дај боже« позната во многу словенски средини, која носи карактер на заколнување на вишите сили (некое неопределено божество) или пак повикување на конкретното божество Дајбог односно извикување на неговото име.

Прифаќањето на оваа дихотомија, иницира уште едно можно решение на недоследноста на наводот од словенскиот превод на малалината Хроника. Според него, претпоставената грешка или преправка во преводот можела да се случи при трансферот на ова дело од Јужнословенската во Источнословенска книжевна традиција. Ако го прифатиме фактот дека во источнословенските традиции Дажбог имал соларен карактер, логично е да се претпостави дека сведувањето на трите дуалистички структурирани лика на два и елиминирањето на нивното взаемно

³⁵ В. Н. Топоров, *Об иранском ...*, 39, 40.

³⁶ Д. Драгојловиќ, В. Антиќ, н.д., 57-61; А. Лома, н.д., 3.

³⁷ А. Лома, н.д., 3.

опонирање го извел рускиот приредувач на ова дело. При тоа, несакајќи (поради неразбирање на структурата) или намерно (за да ја прилагоди на месните митолошки традиции) тој го елиминирал хтонскиот карактер на Дажбог и го поистоветил со Сонцето - цар - другиот Сварогов син, наведен во текстот.

Новите аргументи и согледувања пласирани во оваа статија, сепак не овозможуваат затворање на проблемот на Дажбог - неговиот карактер и функциите (особено не на источнословенскиот). Но, сметаме дека тие овозможуваат дефинирање на суштествените компоненти кои овој проблем го условуваат, како и моделирање на неколку негови можни решенија. Да ги сумираме.

Во средновековните текстови и во фолклорните традиции има индикации за постоење на два митски лика т.е. две божества со слично, а можеби и исто име, но со различен карактер и функции:

-во јужнословенските подрачја тоа е Дајбог-Дабог-Дабо, со доминантни хтонски обележја

-во источнословенските подрачја тоа е Дажбог, со (навидум) потенцирани соларни обележја

Кој е историскиот контекст на оваа евентуална дихотомија? Дали едната од овие варијанти треба да се третира како примарна т.е. изворна и во однос на неа другата како секундарна т.е. изведена? Како решение се наметнуваат неколку модели:

1. Изворен е соларниот карактер на источнословенскиот Дажбог, кој се врзува за старата постojбина на Словените, додека неговиот хтонски карактер кај Србите (и пошироко кај Јужните Словени) се јавил по словенските миграции на Балканот, и тоа:

- под влијание на месните старобалкански традиции во кои бил присутен аналоген хтонски лик, можеби дури и со слично или исто име

- под влијание на манихејско-богумилските традиции и негативниот претставник на дуалистичкиот пар богови.

2. Изворен е хтонскиот карактер на јужнословенскиот Дажбог, при што соларниот карактер на источнословенскиот:

- се јавил како секундарна варијанта на источноевропските културно-историски констелации

- не може да се докаже бидејќи за него експлицитно не говорат фактите

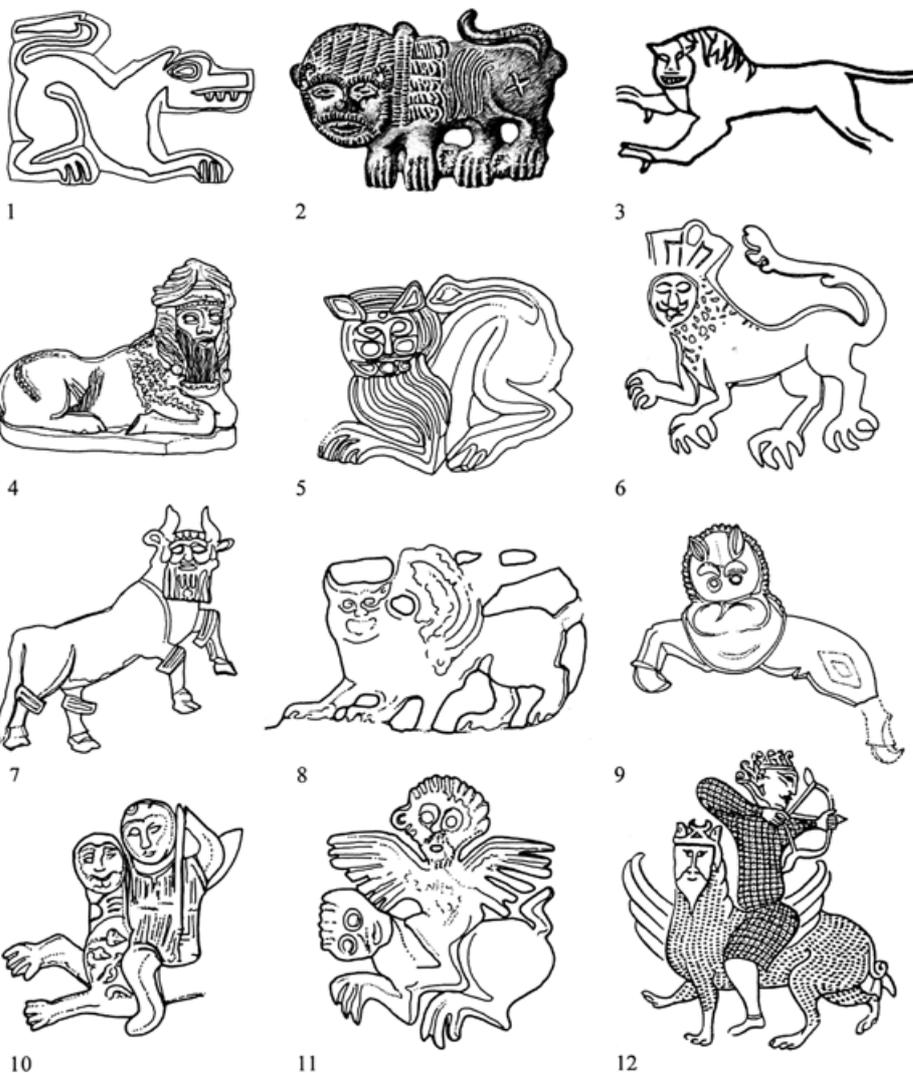
3. Ниту соларниот ни хтонскиот карактер на Дажбог не се примарни. Обата се производ на историскиот развoтoк на традиции врзани за категоријата »примарно машко божество« за кое се суштествени следните обележја:³⁸

-широко поле на дејствување, базирано врз машкиот принцип и примарните машки биолошки обележја и функции (полова моќ, динамика, сила, енергија ...)

-неспесиализираноста т.е. недиференцираноста на домените на дејствување, во смисла на космичките сфери и елементи (плодност, живот и нематеријални и енергетски фактори што ги условуваат)

- една од основните сфери и функции на ова божество е богатството и изобилието од кои произлегува и функцијата на деус датор - (бог давател), која

³⁸ За овој тип божество во словенските пагански традиции: Н. Чаусидис, Митските ..., 335-365, особено: 359-365, Т. LXXXXI.

Т. II

1. Zilah (Cluj); 2. Велестино; 3. Новгород; 4. Месопотамија; 5. Tiszavarkony; 6. Матка, Скопје; 7. Месопотамија; 8. Banbalma-Czebe puszta; 9. Скибинцы; 10. Северский курган; 11. Pohorelice; 12. Nagyszentmiklos.

поради тоа ја наоѓаме во обете негови евентуални варијанти, па отука и како етимолошка основа на заедничкиот теоним Дажбог-Дајбог-Дабог.³⁹

По диференцијацијата на Источните и Јужните Словени, ова примарно машко божество, навлегло во специфични развојни процеси кои во двете средини

³⁹ А. Лома, н.д., 3; Š. Kulišić, Dabog ..., 205,206; други етимолошки решенија: Д. Драгојловиќ, В. Стојчевска-Антиќ, н.д., 59,60.

ќе доведат до негова специјализација во два сосем различни домени (соларен и хтонски) кои не го исклучиле и примарниот (deus dator), врзан за нивниот некогашен заеднички прототип.

Мора да признаеме дека за разлика од претходното поглавје, прашањата од ова остануваат во сферата на хипотези од кои во моментов како поверојатна ни се чини последната.

Ликовни претстави на Дажбог од средниот век

Во оваа статија не си поставивме за цел да ги презентираме нашите истражувања на ликовните манифестации на Дажбог во археолошките наоди и воопшто во елементите на материјалната култура. Но, како најава на овие согледувања што ќе бидат наскоро публикувани, приложуваме два примери, кои воедно имаат карактер и на дополнување на наведениот дуалистички однос меѓу Сварог и Дажбог и на нашата веќе спомнатата статија за Сварог. Согледувањата за овој бог во неа беа проследени и на ликовно ниво, преку претставите присутни во две групи раносредновековни археолошки наоди - депото на метални плочки од Велестино во Тесалија и раносредновековните двоплочести фибули (во досегашната литература познати како »прстести«).

Во контекст на предложениот дуалистички концепт во кој се структурираат Сварог и Дажбог, се наметнува прашањето дали и во овие наоди, покрај веќе прикажаниот Сварог е застапен и неговиот хтонски опонент Дажбог. До овој одговор всушност веќе дојдовме во нашите претходни истражувања,⁴⁰ но при тоа, немајќи го предвид хтонскиот карактер на Дажбог, како теоними на опонентот ги предложивме Велес - Волос и Црнобог. Сега, после приложените тука согледувања, кон нив со голема веројатност можеме да го приклучиме и Дажбог.

а) Метални релјефни плочки од Тесалија (Т.1)

Кон средината на овој век е публикуван збирен наод на дваесетина метални плочки, пронајдени кај селото Велестино во Тесалија, релјефно обликувани во вид на антропоморфни и зооморфни фигури. Датирани се во 7. век и поврзани со словенското племе Велегизити кое што во овој период ја населувало оваа област на Грција. За оваа пригода се значајни две од плочките - едната што го прикажува врховниот небесен бог (според нашите толкувања Сварог) (Т.1-1) и другата - со неговиот хтонски, териоморфен и чудовишен опонент (Велес, Црнобог, а според согледувањата прикажани во овој труд можеби и Дажбог) (Т.1-3).⁴¹

Небескиот бог има неколку обележја, клучни и за веќе наведениот лик на З'рван (спореди: Т.1-1 со 2). Прикажан е како андрогин, (со шематизирана вулва), неговото торзо е поистоветено со небескиот свод (сфатен како »круг на времето«)

⁴⁰ Н. Чаусидис, *Претставите на словенските богови - опоненти во ликовниот медиум*, Културен живот, 1997 / 1, Скопје, 55 - 65.

⁴¹ Напомнуваме дека детални истражувања на оваа група предмети и особено на спомнатите две плочки веќе публикувавме, така што во оваа пригода само ги сумираме резултатите. Н. Чаусидис, *Претставите ...*, 55 - 65. Истиот, *Словенските пантеони ...*. Во овие трудови се наведени и изворните публикации на овој материјал.

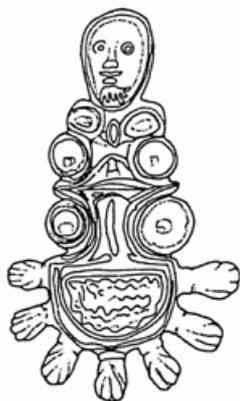
1

2

3

4

5

6

7

8

Т. III

1. Луристан; 2. Велестино, Тесалија; 3. Дубовац, Војводина; 4. Бела Црква, Вршац, Војводина; 5. Мала Азија; 6. Леж (Lezhe), Албанија; 7. Неа Анхиалос, Грција; 8. Мала Азија (детал).

на кој се одвива соларниот циклус, прикажан преку мултиплицирани сончеви дискови. На неговите гради стои медалион, кој според приложената аналогија најверојатно го илустрирал предвременото раѓање на неговиот син - застапник на

земното т.е. негативно начело (аналогон на иранскиот Ахриман). Во контекст на релацијата со дуалистичките религиски комплекси, особено е важна сличноста меѓу претставата на овој бог и најстарите ликовни претстави на иранскиот З'рван.

Претставата на опонентот на небесниот бог (Т.І-3) соодветствува на описите на Ахриман (тело на лав или на друго животно, човечка глава со ужасен изглед ...) но и на обележјата на словенскиот хтонски бог (Волос / Велес) со зоо-антропоморфен изглед, обраснат со влакна, мустаќи ...⁴² Иконографската и композициската анализа на фигурата од оваа плочка, покажува дека се работи за иконографски тип чие траење се следи од големите месопотамски цивилизации (Т.ІІ-4,7) преку античките скитско-сарматски прототипови (Т.ІІ-10) се до раниот среден век, кога овој лик, низ бројни примери се јавува на накитот и тореутиката која им се припишува на Словените, Антите и на другите популации вклучени во големите преселби (Т.ІІ-1,5,8,9,11,12). Свои реперкусии овој лик доживува и во полниот среден век, како елемент на декоративната уметност (камена и дрвена пластика, накит и други луксузни производи од метал) (Т.ІІ-3,6), но очевидно без да се заборава неговиот основен хтонски контекст.

б) Двоплочести (тнр. »прстести«) фибули (Т.ІІІ)

Станува збор за специфична форма на накит која се јавува во времето на големите преселби и која, според повеќето истражувачи им се припишува на Словените и Антите и е карактеристична за голем дел од територијата што тие во овој период ја населувале.⁴³ Без разлика на типолошката или иконографска варијанта, секој тип на овие фибули е расчленет на два дела од кои едниот го претставува горниот дел на вселената, со небескиот свод, додека другиот - нејзините нижни предели, со земјата и подземјето. Овие зони, на фибулите се застапени преку разновидни ликовни мотиви со карактер на симболи (геометриски, зооморфни, а се јавуваат и схематизирани претстави на боговите - застапници на дадената зона). За нас се особено важни оние типови, на кои небото и земјата се застапени преку фигури на богови кои по своите обележја се надоврзуваат на погоре обработените опоненти. На приложените примероци јасно се гледа истата композициска схема на небескиот бог која претставува стилизирана варијанта на моделот застапен на плочката од Велестино (спореди: Т.ІІІ-2 со 3-6). Присуството на хтонскиот лик - опонент (Волос - Велес, Црнобог или Дажбог?) на овие типови е застапено само преку неговата гротескна глава која се јавува во антропоморфна и зооморфна варијанта (Т.ІІІ-5-8). Не станува збор за импровизација, туку за примена на конкретен иконографски тип кој е специфичен токму за хтонските божества.⁴⁴

⁴² За обележјата на паганословенскиот хтонски бог (особено за неговиот изглед): Н. Чаусидис, Митските слики ..., 382-394. Н. Чаусидис, *Претставите ...*, 60,61, 64,65.

⁴³ За овие фибули, нивниот магиско-религиски карактер, иконографијата и симболиката: Н. Чаусидис, **Как изучајат славјанските двухластичаџе фибулы в даљнейшем**, (рефераут од VI Меѓународен конгрес за словенска археологија, одржан во Новгород, 1996 г. (секција за духовна култура).

⁴⁴ Аналогии на овој иконографски тип: Н. Чаусидис, *Претставите ...*, Т.VІІІ; присуство на хтонскиот бог на други типови од спомнатите фибули: Т.VІІ.

Dažbog in Malalas' Chronicle and His Relations with Other Medieval and Folkloristic Sources

Nikos Čausidis

This paper was based on an interpolation in the Slavic translation of "The World Chronicle" by Ioannes Malalas which is thought to have originated in the area where South Slavic languages are spoken. This pseudohistoric tradition cites that after emperor Svarog's reign had terminated, his son Dažbog, the Emperor Sun, took over.

The article first explores the data on the solar character of Dažbog originating from other medieval sources. The reason for this critical evaluation of the connection between the Emperor Sun and Dažbog lies in the Balkans, especially in Serbian folklore traditions in which characters analogous to Dažbog clearly exhibit chtonic traditions (fairy tales about Dabog; traditions on the "Silver Emperor," that is Dajbog; traditions on the character of the "Hromi Daba", who equals the devil). The author also stresses his conclusions based on the above-mentioned traditions concerning the predomination of the chtonic character of the former South Slavic Dažbog. The existing scientific theories about the character of this deity may be summed up in the following three categories: those stressing his solar character, others which stress his chtonic character, and yet others which are undecided on the subject.

The discord between Dažbog's character in folkloric traditions and the one from Malalas' citation gives rise to the author's suspicion of the total authenticity of the World Chronicle. He therefore attempts a different interpretation and reconstruction, first analyzing an Iranian myth about Z'rvan (Zervan, Zurvan) as a dualistic paradigm for the citation in Malalas' Chronicle. According to this myth, Z'rvan (who is identical to the Creator, the universe, and endless time) wanted to create a son, his successor (Ormazd / Ahura Mazda). However, since he had doubts over the rationality of this act, he produced Ahriman, an incarnation of evil, who was born first and who rules the world at present. After 90,000 years Ahriman will be succeeded by Z'rvan's second son, Z'rvan's true successor. Based on the relation between Malalas' citation and these fairytales the author defines the equation Dažbog = Emperor Sun as a mistake, or possibly an intentional rewrite, suggesting the following reconstruction of the original context between these characters:

- Svarog (= Z'rvan) - primogenitor;
- Emperor Sun (= Ormazd / Ahura Mazda) - one of the two sons of Svarog who is identical to Svarožič as an incarnation of the sun, fire, light, and good;
- Dažbog (= Ahriman) - the second son of Svarog, an incarnation of chtonic zones of the universe, of darkness and light.

The author then suggests several possible explanations for the change in the original dualistic structure of the characters in the Chronicle. While searching for a cultural/historic context of this Iranian/Slavic mythological relation he draws attention to scientific theories about the influence of Iranians on Slavs during their ethnogenesis and the formation of cultural and mythical/religious traditions. Next he illustrates these cultural and chronological elements which possibly manifest such influences.

Basing his discussion on a number of arguments, he concludes that the South Slavic Dažbog exhibits a primarily chtonic character, but allows for a possibility that there might

have been two Dažbogs: an Eastern Slavic, solar Dažbog, and the chtonic deity of South Slavs. Elaborating on the problem of the supremacy of either the chtonic or the solar characters, the author is in favor of the thesis according to which the common prototype for both could have been a variant of the “primary male deity.” This deity exhibited the following characteristics:

- polyfunctional deity, not specialized, with undefined spheres of patronage and activity;
- accentuated functions connected with male sexual activity;
- the “deus dator” character, preserved in the etymological root of the common teonym.

The author concludes his paper by citing preliminary conclusions about the presence of the chtonic god (thus also Dažbog) in medieval archaeological finds and in other elements of material culture. Here Dažbog appears as an opponent to the celestial god Svarog, also depicted on these objects. On one of the metal plates discovered in Velesino, Thessaly (T.I: 3), a chtonic god is depicted as a zoo-anthropomorphic being (analogies: T.II). Only his head is depicted on the so-called radiate-headed fibulae (T.III: 5-8). The head is placed under Svarog, in the part of the fibula depicting chtonic zones of the universe.